

האם קניית ספר תורה נחשבת צדקה?

שאלה: אדם בשם יוסף צנעני נפטר, ובצוואתו קבע שיש לתרום 25% מהכספים שהותיר "לצורכי צדקה". האדם שאחראי על חלוקת הרכוש מעוניין שסכום זה ישמש לרכישת ספר תורה לעילוי נשמתו של הנפטר. האם מטרה זו נחשבת ל"צורכי צדקה"?

תשובה:

מצוות צדקה באה לידי ביטוי במקומות שונים במקרא. הרמב"ם בספר המצוות מקבץ את המשותף שבמקורות אלו, ומונה אותם הן כמצוות "עשה": "והמצוה הקצ"ה, היא שציונו לעשות צדקה ולחזק **החלשים** ולהרחיב עליהם (=להקל את מצבם)", והן כמצוות "לא תעשה": "והמצוה הרל"ב היא שהזהירנו שלא למנוע צדקה והרחבה **מהאביונים** מאחינו, אחר שנדע **חולשת** עניינם ויכולתנו להחזיק בהם". בתיאור הנמענים שאליהם אמורה להיות מופנית הצדקה, משתמש הרמב"ם בכינויים: "החלשים", "העניים" ו"האביונים".

אומנם הקדשות ותרומות למיניהן לצורכי מצווה, כמו תרומת ספר תורה לבית כנסת, יש להן חשיבות רבה, אולם אין הן מוגדרות כ"צדקה"; תרומת ממון או רכוש נחשבת כ"צדקה" רק כאשר היא ניתנת לנזקקים שאין בכוחם לעזור לעצמם. כפי שמגדיר הרמב"ם את מצוות הצדקה: "מצות עשה ליתן צדקה לעניים, כפי מה שראוי לעני" (הלכות מתנות עניים, פרק ז, הלכה א).

לפי זה, אף שיש ערך רב בתרומה של ספר תורה לעילוי נשמתו של הנפטר, לא תיחשב תרומה זו כ"צורכי צדקה", שכן צדקה מיועדת רק לעניים. וכך פסק הרב אליעזר דויטש כשדן בשאלה אם ניתן לתרום ספר תורה מכספי מעשר כספים:

על כן אין אני רואה שום מקום להתיר בזה לדבר מצוה אחרת שאינה בכלל גמ"ח (=גמילות חסדים), ואינו דומה לקונה ספרים להשאילן לאחרים, דשם עושה מצוה וטובה לאחרים, מה שאין כן בספר תורה, דמסתמא יש לצבור גם ספר תורה אחרת, ואין לעניים שום טובה על ידי זה, הו"ל ליה בכלל גזל העניים.
שו"ת פרי השדה, חלק ב, סימן יט

אף שתרומת ספר תורה כשלעצמה אינה מוגדרת כאמור כ"צדקה", ייתכן שלא דקדק הנפטר בלשונו, וייתכן והוא התכוון לכלול במושג "צורכי צדקה" גם הקדשות לצורכי מצווה, כגון כתיבת ספר תורה. על מנת לברר את כוונת הנפטר מציעה ההלכה שני כלים: "לשון בני האדם", כלומר מהי המשמעות המקובלת של הביטוי, ו"המנהג המקובל", כלומר מה מקובל לעשות. כפי שנראה להלן, שאלת כוונתו של מי שמצווה כספים לצדקה שנויה במחלוקת:

מהר"י קולון דן בשני שותפים שסיכמו לתת את כספם לצדקה, והזדמן להם "פדיון שבויים", ונחלקו השותפים אם יכולים לתת מהכסף שיוחד ל"צדקה" עבור פדיון השבויים. מהר"ק פוסק שאת הביטוי "צדקה" יש לפרש כלשון בני האדם: "צדקה" היא תרומה רק לצורך עניים "ממש" ואפילו לא למטרת פדיון שבויים. רבי דוד הלוי, בעל פירוש 'טורי זהב' (ט"ז) על השולחן ערוך, חולק על מהר"ק, ומרחיב את משמעות הביטוי "צדקה" גם אל שאר התחומים שמהווים עזרה לכל מי שנמצא במצוקה או במחסור. לדבריו, אנשים שנמצאים בשבי סובלים ממצוקות רבות שמהם סובלים גם עניים, וברור שכשם שצדקה זו יכולה לעזור לעניים - היא תוכל לעזור גם לשבויים...

לסיכום, המכנה המשותף העולה מדברי הפוסקים שסקרנו הוא כי למרות מחלוקתם בפרשנות הביטוי "צדקה", מוסכם על הכול שהתשובה לשאלה שלפנינו תלויה בסופו של דבר בנורמה המקובלת, המשתנה לפי ההקשר, המקום והזמן.

אף שקשה לקבוע באופן נחרץ מה המשמעות בלשון בני אדם בזמננו ובמקומנו לביטוי "צורכי צדקה", נראה סביר לומר שמי שמצווה כספים לצורכי צדקה בצוואתו מתכוון שכספים אלו ייתרמו לטובת עזרה לעניים ולנזקקים, ולא להקדשת ספר תורה לבית הכנסת, אף שהיא מטרה דתית נעלה. על כל פנים עדיף שייתרם הכסף לעניים ממש ולו מחמת הספק.

ומכאן למסקנתנו, שאין מקום להשתמש בכספי המנוח לצורך רכישת ספר תורה, אלא אם כן, כמובן, ייתרם ספר התורה לקהילה ענייה שאין לה ספר תורה ואינה מסוגלת לעמוד בנטל הכלכלי הכרוך ברכישתו. אולם קשה להניח קיומה של קהילה מעין זו במדינת ישראל.

מעובד מתוך מאמרו של ד"ר מיכאל ויגודה באתר "[משפט עברי](#)"

- (1) מדוע ניתן לומר שהכסף שיעד הנפטר לצדקה יוכל לשמש לקניית ספר תורה?
- (2) כיצד מסביר הרמב"ם את מטרת מצוות הצדקה?
- (3) לפי ההסבר של הרמב"ם, האם ניתן להשתמש בכספי הנפטר לקניית ספר תורה?
- (4) הרב אליעזר דויטש מוסיף ואומר ששימוש כזה בכספי צדקה הוא "גזל העניים". מדוע?
- (5) המהרי"ק והט"ז ('טור זהב') חולקים לגבי השימוש המקובל בביטוי "צדקה". כיצד כל אחד מהם מסביר אותו?
- (6) במה חולקים המהרי"ק והט"ז?
- (7) במה מסכימים המהרי"ק והט"ז לגבי משמעות הביטוי "צדקה"?
- (8) לפי ד"ר מיכאל ויגודה, מחבר המאמר, האם המשמעות המקובלת של המושג כוללת כתיבת ספר תורה? מדוע?
- (9) מחבר המאמר טוען שקשה להניח שיש במדינת ישראל קהילות שאין להן די כסף לרכוש בעצמן ספר תורה. שאלו את הוריהם: האם הם מכירים קהילה כזאת?
- (10) סכמו בקצרה את מסקנת המאמר, והציגו את שני הנימוקים שלו: המשמעות המקורית של ביטוי ה"צדקה" והמשמעות המקובלת של ביטוי זה.